

РЕЦЕНЗІЇ

Володимир Ратніков

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ НАУКИ ЯК ГАЛУЗЬ ФІЛОСОФСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Stadler, F. (Ed.). (2017). *Integrated History and Philosophy of Science: Problems, Perspectives, and Case Studies. (Vienna Circle Institute Yearbook, vol. 20). Vienna: Springer*

Серед історико-філософських публікацій останніх років, присвячених становленню позитивізму, значна увага приділяється історії «Віденського гуртка». 2017 року вийшов друком двадцятий том щорічника Інституту «Віденського гуртка» при Віденському університеті (далі – Щорічник). Том містить матеріали П'ятої конференції «Інтегрована історія філософії науки»¹, що відбулася в 2014 році під егідою.

На час формування позитивізму фізика була найбільш розвиненою (у логічному й концептуальному відношенні) дисципліною серед природничих наук і тому не випадково у «Віденському гурткові» вона стала зразком при обговоренні як онтологічних, епістемологічних, так і методологічних питань. З огляду на багатий методологічний досвід фізики, до 1930-х років прихильники логічного позитивізму в рамках «Віденського гуртка» одним зі своїх головних завдань проголосили можливість побудови ідеальної мови науки на базі мови фізики. Вони також уважали, що такою мовою можна ефективно розв'язувати більшість філософських проблем конкретних наук. Серед таких прихильників провідне місце належить Рудольфові Карнапу (1891-1970), і тому не випадково перша ж стаття рецензованого тут видання була присвячена саме йому.

Я вважаю, що в цій рецензії є сенс розподілити представлені в Щорічнику статті² за наступними блоками: а) статті загально-епістемологічного характеру (статті 1, 9); б) блок філософських питань фізики (статті 5, 6, 7); в) блок філософських питань біології (статті 2, 3, 4); г) стаття з філософії економіки (стаття 8). Окрім того, стаття 10 має культурно-історичний характер і описує епоху становлення «Віденського гуртка». Не всі зі статей мають прямий стосунок до історії філософії, тому мною будуть охарактеризовані лише ті з них, чия історико-філософська спрямованість є незаперечною.

© В. Ратніков, 2019

¹ Stadler, F. (Ed.). (2017). *Integrated History and Philosophy of Science: Problems, Perspectives, and Case Studies. (Vienna Circle Institute Yearbook, vol. 20). Vienna: Springer.*

² У Щорічнику вказані розділи мають самостійне значення, й тому я вважав доречним називати їх статтями.

Свій аналіз я почну з першої статті («Метафізика і єдність науки: двісті років дискусії»). Не тільки тому, що вона найперша і в деякому роді задає тон усьому Щорічнику, але також і тому, що вона присвячена Карнапу – мабуть, найвизначнішій постаті «Віденського гуртка».

Цілком природно, що Ричард Крайтер, автор даної статті, умовно поділяє її зміст на дві частини. Перша присвячена проблемі ставлення Карнапа до метафізики, друга – його позиції з питання єдності науки. Зазначу відразу, що протягом усієї статті автор прагне переконати читача – і це є однією з важливих позитивних рис даної публікації – у несправедливості багатьох міфів щодо Карнапа. Передовсім це стосується ставлення до метафізики. У ранніх публікаціях своє негативне ставлення до метафізики Карнап базував головним чином на давній традиції «Віденського гуртка». При цьому автор успішно показує, що його негативізм не слід розглядати однобічно: цей негативізм не був настільки різким і формальним.

Дійсно, неопозитивістський стиль антиметафізики не слід розуміти занадто прямолінійно й ті, хто ставить її на карб Карнапу, припускаються, за Крайтером, помилки. Тому автор орієнтує читача на уважніше ставлення до позиції Карнапа, співвідносячи її з такими протиставленнями, як «номіналізм – реалізм», «платонізм – прагматизм» тощо. У статті показується, що філософи, про яких говорив Карнап, визначили свій власний підхід в опозиції до емпіричної науки як з точки зору її методів, так і результатів. Іншими словами, Карнап розумів, що метафізики, відкидаючи епістемологічний статус емпіричних наук, трактували реальність не так, як вчені, представники цих наук.

Карнап вказує на помилки сучасних йому метафізиків, пов'язані з нечіткістю використовуваних ними лінгвістичних структур. Проте сучасна аналітична метафізика вже не ігнорує емпіричну науку, як це було в метафізиці кінця XIX – початку XX століть. Строгість сучасної аналітичної метафізики також пов'язана з активним використанням нових розділів формальної логіки. Підсумком своїх рефлексій Карнап закликає до ясності і строгості мови викладу мети й завдань метафізики. Цей заклик Крайтер не дарма називає «зрілим», адже він дозволяє подолати неясності й помилки інтерпретацій метафізиків.

З проблемою ставлення Карнапа до метафізики, як показано в статті, пов'язана ще одна проблема, яка обговорюється в рамках «Віденського гуртка» – проблема єдності науки. З початку 30-х рр. Карнап обговорює можливість створення єдиної науки, так би мовити, на єдиній лінгвістичній основі. У цьому плані він просуває фізикалізм, тобто допускає логічне зведення мов конкретних наук до мови фізики, до мови «протокольних пропозицій» (це – термін Карнапа). У ширшому плані під фізикалізмом мають на увазі філософсько-методологічну концепцію, згідно з якою допускається можливість зведення будь-якої розвинутої (у логіко-методологічному плані) знання й методу до фізичного знання або фізичного методу. На думку Карнапа, було б дуже бажано трансформувати пропозиції всіх наукових дисциплін, що містять як несучу конструкцію опис предметів і явищ у поняттях спостереження, у категоріальні комплекси відповідних фізичних понять.

У статті розглядаються різні аспекти Карнапової позиції з питання єдності знання. Окрім фізикалізму та інших версій єдності науки, а саме – логічної, онтологічної, методологічної, Крайтер розглядає питання про єдність знання в трактуванні Карнапа, співвідносячи одну з перших відповідних його праць із полемікою неокантіанців

(Вільгельм Дильтай, Вільгельм Віндельбанд, Генрих Рикерт, інш.) кінця XIX століття про співвідношення природничо-наукового й гуманітарного знання.

Як відомо, Дильтай одним із перших розділив ці науки. Він розрізняв їх передовсім за предметом. Предмет наук про природу складають зовнішні щодо людини явища. Науки про дух занурені в аналіз людських стосунків. Перші спрямовані на спостереження зовнішніх об'єктів як даних природничих наук; другі – на внутрішні переживання. Дильтай впевнений, що звернення до «переживання» є єдиною основою наук про дух. Автономія наук про дух установлює зв'язок понять «життя», «експресія», «розуміння». Таких понять немає ні в природі, ні в природничих науках.

Крайтер звертає увагу на важливість філософії Дильтая й Віндельбанда для адекватного розуміння позиції Карнапа як із питання про статус метафізики, так і з питання про єдність науки.

Віндельбанд запропонував підставою класифікації наук вважати відмінність між ними не стільки за предметом, скільки за методом. Відносно, наприклад, специфіки історичної науки, згідно з Віндельбандом, питання полягає не в розуміння предмета історичного пізнання та його відокремленні від предмета природничих наук, а в установленні логічних і формально-методологічних особливостей власне історичного пізнання. Установлене розрізнення методів він вводить у ціннісний контекст, закладаючи підстави аксіології знання. Віндельбанд відмовляється від розрізнення знання наук про природу і наук про дух (або наук про культуру) тільки за предметом. Принципом поділу повинен слугувати, на його думку, формальний характер пізнавальних цілей наук. Одні науки відшукують загальні закони, інші – окремі факти; одні з них – науки про закони, інші – науки про події. Перші вчать тому, що завжди має місце, останні – тому, що сталося одного разу.

Загальне обґрунтування протиставлення гуманітарних і природничих наук може стати яснішим, коли ми дивимося на конкретні спроби аргументувати їх поділ, і в цьому плані автор пропонує також співвіднести цю проблематику з працями Дильтая і Рикерта. Концепцію, яка обґрунтовує глибоке протиставлення цих двох типів наук, Крайтер називає *діадичною* традицією й використовує для її аналізу переважно праці Віндельбанда, про якого вже йшлося вище.

Аналізуючи протиставлення двох типів наук, Віндельбанд починає зі співвіднесення гуманітарного знання з математикою і філософією.

Однією з найважливіших характеристик цієї традиції є визнання наявного різкого розмежування між гуманітарними і природничими науками, а також специфіки гуманітарного знання в порівнянні з природничим. Розробляючи свій фізикалізм і інші версії єдності (логічну, онтологічну, лінгвістичну), Карнап відкидав діадичну традицію, проте це не було формальним запереченням. І Крайтер прагне переконати читача в цьому, звертаючись до праць Віндельбанда.

Згідно з Крайтером п. 1.4.), у статті передбачається, що діадична традиція, яку відкидає Карнап, є одночасно тонкою й зухвалою, особливо на початку XX століття. Зухвалою вона є почасти тому, що німецькі вчені помітно просунулися в галузі гуманітарних наук в XIX і на поч. XX століття. І вони мали неабиякі досягнення, особливо у класичній філології, у т.ч. в аналізі елліністичних, зокрема стоїчних текстів [р. 9]².

² Тут і надалі посилання на сторінки тексту Щорічника подаються у квадратних дужках.

У статті виділяються принаймні чотири аспекти позиції Віндельбанда щодо діадичної традиції, які пов'язані з різними тлумаченнями змісту таких важливих понять, як «закон», «абстракція», «цінність» (або «значущість») і «свобода».

Говорячи про закони, автор посилається, зокрема, на класичну працю 1942 року відомого німецько-американського логіка (близького учасника Віденського гуртка) Карла Гемпеля (1905-1997) про загальні закони історії. Гемпель показує роль і значення початкових умов у формулюванні законів, а також їх специфіку в історичних науках.

При розгляді абстракції автор протиставляє її сприйняттю і підкреслює специфіку форм сприйняття в гуманітарних науках, звертає увагу на конкретику досліджуваного об'єкта. Віндельбанд говорить про пасивне й активне сприйняття, про смислове розрізнення дієслів «дивитися очима» і «бачити розумом». Абстракції, що домінують в природничих науках (на противагу гуманітарним) насправді, у цьому плані багатоступеневості, віддаляють досліджувані природні об'єкти від їхньої справжньої природної реальності. Описуючи позицію гуманітарія, Крайтер зазначає: «У справжній платонічній манері природничі науки ігнорують цей елемент (тобто гіпотетичну форму чуттєвого сприйняття, специфічну для гуманітарного пізнання – В. Р.) як незначне і несуттєве явище. З барвистого світу почуттів природничі науки будують систему абстрактних понять» [р. 11].

Віндельбанд неодноразово підкреслює роль і значущість (цінність) тієї обставини, що важливе різноманіття конкретностей міститься не в загальних, а в одиничних конкретних об'єктах.

Говорячи про цінності, Віндельбанд акцентує увагу на унікальність і конкретність об'єктів гуманітарних наук.

Четвертий аспект діадичної традиції, окрім законів, абстракцій і цінностей (значущості), відноситься до феномену свободи людини як особистості.

Віндельбанд вказує на те, що часто зустрічаються невизначеності людської поведінки пов'язані з особистою свободою.

Серед відзначених чотирьох аспектів діадичної традиції Крайтер надає пріоритет другому – протиставленню абстракції і сприйняття, виявленню специфічного виду сприйняття в гуманітарному та відсутності такого в природничо-науковому пізнанні.

Утверджуючи різке розмежування гуманітарного і природничо-наукового знання, діадична традиція не пояснює природи цього розмежування. Але в працях Віндельбанда, усе ж, можна знайти спроби такого пояснення. Для цієї мети він використовує гіпотезу наявності в гуманітарно-науковому пізнанні деякого специфічного виду (форми) сприйняття, принципово відсутнього в природничих науках. Про це вже згадувалося вище.

Автор визнає: якщо ми виправдаємо існування особливого сприйняття в гуманітарному пізнанні, то діадичну традицію не варто скидати з рахунку, щоправда, доведеться слідувати їй тепер уже в ослабленішій, ліберальній формі.

Ці зауваги дають змогу краще оцінити ставлення Карнапа до діадичної традиції. Як пише Крайтер, сказане вище підводить Карнапа до такої проблеми: чи правомірно в наш час дотримуватися діадичній традиції? чи можна її виправдати за допомогою метафізики? Чи слід діадичну традицію потрактовувати як протиставлення двох абсолютно різнорідних типів знання?

Автор пропонує розглядати позицію Карнапа стосовно форми сприйняття, як таку, що не враховує особливості досліджуваного об'єкта, на що свого часу звернув увагу Віндельбанд.

У висновку Крайтер стверджує: «було би неправильно думати що Карнап зможе “подолати” метафізику в тому сенсі, що вона зникне. І було б некоректно думати, що він міг би покласти край понад двохвіковій полеміці з приводу стосунків між гуманітарними і природничими науками. Але ми можемо прийти до глибшого розуміння того, що знаходиться на кону в полеміці, яка триває вже двісті років, і це важливий крок. При цьому ми можемо краще зрозуміти свої власні методи в історії, філософії й науці. І ми також можемо їх удосконалити. Якщо ми чітко викладемо ці методи, будемо відкрито застосовувати ті з них, які вважаємо найбільш плідними, і дозволимо іншим чинити так само, наші досягнення зможуть бути оцінені історією» [р. 14].

Загальна епістемологічна спрямованість статті Юргена Рена і Манфреда Лаубіхлера (стаття 9, «Розширена еволюція й історія пізнання») орієнтує на врахування традицій «Віденського гуртка» в сенсі використання методологічного досвіду фактуальних наук. Як вважають автори, дана стаття дає основу для аналізу історії знань з точки зору ідеї розширеної еволюції концептуальних структур (frameworks) і процесів перетворення «розширених регуляторних структур» (термін авторів) від генома до технологічних систем.

Рен і Лаубіхлер також вважають, що зміст статті було ініційовано ідеями Ернста Маха (1838-1916) – одного з яскравих попередників «Віденського гуртка», який чимало писав про системний характер світу і про еволюцію високоструктурованих систем, як-от наука.

Для Маха динаміка таких систем була логічним наслідком еволюції людського пізнання. Він приділяв особливу увагу ролі інформації й пам'яті високо структурованих систем (від генома до культурних традицій, якщо вдатися до сучасної термінології) і підкреслював, яким чином усі форми життя «витягують знання» або інформацію через безперервні спроби й помилки.

Унаслідок цього процесу накопичення знань апробовані гіпотези включені в генетичний або культурний склад (або пам'ять) кожного виду. Дійсно, ідеї Маха з приводу передачі загальної або колективної пам'яті в рамках культури й ролі інституту в цьому процесі є ранньою версією того, що сьогодні ми називаємо культурною еволюцією. Пропозиція про розширену еволюцію є концептуальною основою для еволюції складних систем на базі інтеграції теорій побудови регулюючих мереж тощо. Знання й інститути є двома важливими регулятивними структурами, що керують діями в таких мережах і нішах. Це однаково стосується як випадків біологічної еволюції, так і випадків соціальної і культурної еволюції.

Спільною особливістю концепції розширеної еволюції є трансформація складних мереж через взаємопов'язані процеси екстерналізації та інтерналізації причиново-наслідкових чинників між регуляторними мережами і їх відповідними нішами. Екстерналізація передбачає стабільне або довготривале перетворення ніш (біологічних, культурних, соціальних і технологічних) шляхом дії систем, у той час як інтерналізація охоплює ті процеси, які призводять до включення стабільних характеристик середовища (середовищ) у структури, які регулюють дії систем. Ці процеси розширюють колишні еволюційні моделі й фокусуються на кількох проблемах, що залежать від шляху й характеру еволюційної зміни, динаміки еволюційних інновацій та розширення систем упадкування.

Представлена тут концепція розширеної еволюції дозволяє уникнути непродуктивних дискусій про взаємозв'язок між біологічними й культурними еволюційними процесами, оскільки вони зосереджені на властивостях загальних систем, що регулюють усі сфери еволюції. Таким чином, розширена еволюція являє собою як абстрактне формулювання еволюційної динаміки, засноване на трансформованні регуляторних структур, так і серію вузькоспеціалізованих галузевих інтерпретацій окремих випадків еволюції. Крім того, системна перспектива концепції розширеної еволюції також пояснює, як традиційно окремі області еволюції – еволюції біології, еволюції культури, еволюції знання – можуть впливати одне на одного, як це видно з добре відомою зворотного зв'язку між розвитком знань і культурою біології в контексті неолітичної революції.

Говорячи про культурну еволюцію, автори підкреслюють важливу роль інституціональної еволюції (еволюції інститутів). Ці інститути є потенціалом суспільства або групи людей і в плані їх координації, і в плані взаємодії з довкіллям. Інститути постають як колективний досвід поведінки (когнітивні, матеріальні й соціальні зв'язки) осіб, що складають їх [р. 113]. Зокрема, зазначені інститути акумулюють когнітивний досвід, а також регулюють кооперативну поведінку соціуму, що має стосунок до них. Окрім того, установи (інститути) повинні також передавати знання про соціальний контроль і про те, як розв'язувати конфлікти. Нарешті, інститути формують основу суспільної економіки знань. Тому історію знань необхідно вивчати в тісному зв'язку з історією інститутів, якщо їх розуміти в цьому ширшому сенсі.

Описана в даній статті концепція розширеної еволюції претендує на деякий універсалізм. І вона, як мені видається, викликала б додатковий інтерес, якби автори зіставили її з іншими сучасними версіями універсалістських концепцій еволюції, як-от концепції Е. Ласло чи Ф. Спіра, глобального еволюціонізму тощо.

Зауважу насамкінець, що ця стаття, як на мене, вказує на деякі зв'язки між концепцією розширеної еволюції й ідеями сучасної неklasичної еволюційної епістемології. Фізичний блок складають статті 5, 6, 7.

Стаття 5 («Теоретизуючи розрізнення між твердими тілами, рідинами й повітрям: тиск від Стевіна до Паскаля», автор Алан Чалмерс) стосується історії філософії науки остільки, оскільки досліджує становлення поняттєвого апарату класичної фізики й розглядає недооцінену раніше роль поняття тиску в дискусіях з теоретичного розрізнення основних станів матерії (а саме: твердого, рідкого, газоподібного).

Докладно описується історія поняття тиску на основі аналізу праць відомих фізиків XVII століття: С. Стевіна, Е. Торрічеллі, Б. Паскаля і Р. Бойля. XVII століття було багатим на дослідження, присвячені згаданим основним станам матерії (речовини). Але вони мали переважно емпіричний характер, у той час як теоретичних досліджень, що стосуються розрізнення цих станів, явно бракувало.

Важливе місце в згаданих дискусіях посідає уточнення змісту поняття тиску на основі аналізу рекомендацій Стевіна з його славетного трактату «Мистецтво зважування» (1586). Автор звертає увагу на праці Стевіна й Галілея з гідростатики, які багато в чому побудовані за канонами Евкліда й Архімеда. Ці праці містять чимало корисних і підтверджуваних практикою теорем, але не пояснюють описуваних явищ. Численні експерименти Торрічеллі, про які йдеться в статті, сприяли формуванню адекватного поняття тиску, а також привели до створення першого ртутного барометра. При цьому Торрічеллі часто використовував аналогії з дослідженням пружності твердих тіл.

Посилаючись на свої нещодавні дослідження, А. Чалмерс підкреслює необхідність уточнити трактування Паскалем поняття тиску й наблизити його до сучасного. У цьому плані він посилається на нове прочитання робіт Р. Бойля [р. 66]. Автор показує, що описувані експерименти проводять не тільки фізики, а й представники інших природничо-наукових дисциплін (математики, анатоми, хіміки тощо), а це наводить на думку про методологічному спорідненості зазначених дослідників із майбутніми міждисциплінарними прагненнями «Віденського гуртка».

Ричард Стейлі, автор статті 6 («По той бік конвенційних кордонів фізики»: про зв'язок філософії Ернста Маха з його викладанням і дослідженнями у 1870-80-х рр.), присвятив її раннім працям видатного німецького фізика і філософа Ернста Маха, поставивши перед собою методологічно важливе питання про майбутнє біології.

Матеріал даної статті стосується фізики в її взаємозв'язку зі психологією і фізіологією. На мою думку, ця стаття цілком може розглядатися як внесок в інтегровану історію філософії науки, що їй присвячено Щорічник.

Загальною метою Маха, як вважає Стейлі, є реформування фізики. Почавши з дослідження історичних коренів механіки, перспективу фізики Мах бачив у взаємодії з біологією. Автор зазначає, що в публікаціях про творчість Маха останніх років висвітлюється тісний зв'язок його фізіологічних досліджень із філософією [р. 69].

Стейлі вдало показує, що концептуальний підхід Маха до аналізу підвалин фізики виявляється більш глибоким і базується на психології й фізіології, на що історики науки раніше не звертали належної уваги. Вивчаючи психофізичний паралелізм, Мах встановив ефекти, які здавалися психологічними, проте пізніше з'ясувалося, що вони мають фізичні кореляти. У цьому плані Мах, як і його великий співвітчизник Г. Гельмгольц, нерідко зміщувався у своїх фізичних дослідженнях або до фізіології, або до психології. У знайій праці «Аналіз відчуттів» Мах описує світ як фізик, не обмежуючи себе, утім, традиційними рамками фізики.

Психофізична спрямованість ранніх праць Маха продовжує традицію, що йде від відомого німецького психолога Г. Фехнера. Спочатку Мах займався вивченням просторових особливостей відчуттів, що в наш час призвело до поняття перцептивного простору.

До цих пір у багатьох філософів існує традиція вважати Маха яскравим представником позитивізму, який відкидає метафізику. Про це також свідчить, зокрема, і згадана вище праця «Аналіз відчуттів», в якій відчуття розглядаються як основа фактуальних наук, завдання яких, з його точки зору, – економний опис цих відчуттів за допомогою концептуальних форм різного ступеня загальності.

Те, що філософські проблеми можуть часом глибоко впливати на розвиток науки, особливо – у проблемних ситуаціях, є тепер цілком знайомою і звичною обставиною для тих представників філософії науки, які мислять історично. Дослідження таких впливів найчастіше концентрувалися довкола фізики. 7 стаття («Накова цікавість і глиб Землі: Дороті Ринч і Гарольд Джефрис у Кембриджі», автор – Теру Міяке) продовжує традицію позначеного мною фізичного блоку. Вона присвячена філософським проблемам сейсмології – розділу геофізики, що займається відтворенням внутрішньої структури Землі за сейсмічними даними. Однією з центральних методологічних проблем тут є так звана «проблема недовизначеності».

Справді, відомості про внутрішні, глибинні частини Землі ми знаємо зі спостереження сейсмічних хвиль, тобто не з безпосередніх, а з непрямих фактів; це створює

ефект недовизначеності в геофізичній проблематиці. Бо число відповідних спостережень зазвичай істотно залежить від кількості землетрусів, що відбулися. Різноманітні дослідження таких фактів, отриманих у результаті непрямих вимірювань, призвели до розробки методів, що дозволяють робити висновки в умовах невизначеності. Така методологія нині має назву «теорії обернених задач».

Велику роль у розробці цієї проблематики й, зокрема, у розвитку ймовірносно-статистичних методів опису, зіграли відомі британські вчені: математик і геофізик Гарольд Джефрис (1891-1989), а також математик і біохімік Дороті Ринч (1894-1976). Філософсько-методологічному аналізу їхніх праць і присвячена описувана тут стаття. Можна сказати, що вони, як вважає автор, заклали основи так званої ймовірнісної сейсмології. Ці вчені, взагалі, прославилися широкою пропагандою імовірнісного стилю мислення.

Численні емпіричні дослідження Джефриса супроводжувалися удосконаленням ймовірносно-статистичних методів опису явищ з недовизначеними параметрами. На думку Міяке, «проблема, яку прекрасно розумів Джефрис, полягає в тому, що зворотна задача значною мірою недовизначена: справді, абсолютно різні моделі Землі можуть бути сумісні зі спостереженнями на поверхні Землі» [р. 86]. Це ще й досі, як стверджує автор, є центральною проблемою в епістемології сейсмології. Мабуть, зворотною задачею сейсмології, усе ж, слід вважати задачу відновлення картини внутрішньої частини землі за результатами ймовірносно-статистичного аналізу спостереження сейсмологічних даних.

Біологічний блок складають статті 2, 3, 4. Ці статті могли б зацікавити істориків науки, однак прямого зв'язку з історією філософії я в них не вбачаю.

Стаття 10 («Карнапові *Weltanschauung* і *Jugendbewegung*: історія одного випущеного з уваги розділу», автор Тамаш Туболі) має історико-біографічний характер. У ній описується становлення особистості Рудольфа Карнапа (у т. ч. і соціо-культурна атмосфера цього становлення) як одного з яскравих представників «Віденського гуртка».

Багато в чому ця публікація заснована на інтелектуальній автобіографії Карнапа, яка раніше не видавалась. У представленому описі автор значне місце приділяє формуванню світогляду Карнапа, в якому органічно співіснували як інтелектуальна, так і емоційна складова.

Замолоду Карнап, як пише Туболі, був близький до «*Jugendbewegung*» («Молодіжного руху»), метою якого був пошук чесного і «чистого» способу життя, вільного від шахрайства й фальші, притаманних буржуазному способу життя. Перебування в цьому русі Карнап вважав важливим чинником формування свого світогляду. Як він пише у своїй інтелектуальній автобіографії, «у нас було переконання, що людство здатне змінити умови життя таким чином, щоб можна було уникнути багатьох сьогоденішніх страждань і що зовнішня і внутрішня життєва ситуація для людини, спільноти й, нарешті, людства буде істотно поліпшена» [р. 135]. Тут слід також відзначити формування ідеї, яка згодом стане методологічним принципом толерантності у філософії Карнапа і складе основу ідеології «Віденського гуртка» як у логіко-лінгвістичному, так і в соціокультурному плані. Іншими словами, людина може вибирати між логічними системами чи між філософськими й науковими мовами на свій розсуд, хоча цей принцип, як вважав Карнап, можна було би поширити на методи й засоби наукового дослідження.

Говорячи про формування світогляду Карнапа, автор вказує не тільки на найважливіші його джерела (мистецтво, релігія тощо), але й на, здавалося б, незначні фактори

повсякденного досвіду, зокрема, на часте відвідування тренажерного залу [р. 136]. Автор також наводить вельми цікаві фрагменти з інтелектуальної автобіографії Карнапа, в яких останній описує свої враження від відвідин Відня після Другої світової війни й зставляє їх зі своїми ж довоєнними спогадами як про «Віденський гурток», так і з культурною атмосферою життя в австрійській столиці.

Описуючи в карнапівській інтелектуальній автобіографії його, так би мовити, «творчу лабораторію», Туболі вказав, що, «наслідуючи свого вчителя Дільтея, він [Карнап – *B. P.*] вважав головною метою філософського дослідження не розв'язання проблем, а розуміння способів мислення різних філософів» [р. 139].

Окрім описаних статей Щорічник містить також і огляд двох нещодавно опублікованих книг. Одна з них³ – про Отто Нейрата (1882-1945), одного з лідерів Віденського гуртка. У книзі описується становлення Нейрата як суспільно-політичного діяча і як філософа. Зокрема, у книзі описується важлива роль Нейрата в організації з 1934 по 1939 рр. декількох міжнародних конгресів з проблеми єдності науки. Як відомо, ця проблема була однією з центральних, що розроблялися в рамках «Віденського гуртка». Приблизно в ці ж роки Нейрат обговорював актуальні проблеми демократичної держави, у т.ч. опрацьовуючи ідеї «відкритого суспільства» (задовго до К. Поппера). У книзі також описується еволюція суспільно-політичних поглядів Нейрата від марксизму і соціал-демократизму до плюралізму.

Друга книга є виданням перекладених англійською творів видатного фінського логіка й філософа Ейно Кайла⁴ (1890-1958), чий внесок у логіку, у проєкт логічного емпіризму й у методологію науки взагалі донині належним чином не оцінений. Як наголошується в описуваному огляді, вихід зазначеної книги про цього видатного фінського логіка є великою подією в серії публікацій, присвячених історії філософії науки. Відомо, що Е. Кайла був близький до Карнапа, і останній доклав чимало зусиль, щоби книги цього фінського вченого були видані англійською. Одна з них була опублікована в міжнародній серії книг, присвячених проблемі єдності науки, під редакцією О. Нейрата. Відзначається, що Кайла брав участь в декількох засіданнях «Віденського гуртка» і разом з Г. Райхенбахом (також близьким до цього гуртка) розробляв так звану концепцію «ймовірнісного реалізму». Ідея, яка об'єднує три основних частини книги про Е. Кайла, це ідея інваріантності в науковому пізнанні. Окрім описів цих двох книг рецензоване видання містить також і огляд чотирьох томів нового видання творів Ернста Маха⁵.

Хотілося б висловити деякі критичні міркування з приводу Щорічника. До його загальних недоліків я б відніс недостатньо чіткий показ інтегративності представленого змісту. Було б бажано, щоб том (адже це не проста збірка, а збірка матеріалів конкретної конференції) містив вступну статтю, яка давала б читачеві загальний нарис тих проблем, які обговорюватимуться надалі. Деяку тематичну неповноту, на мій

³ Sandner, G. (2014). *Otto Neurath. Eine politische Biographie*. Vienna: Paul Zsolnay Verlag.

⁴ Kaila, E. (2014). *Human Knowledge: A Classic Statement of Logical Empiricism* (Translated by Anssi Korhonen; edited by Juha Manninen, Ilkka Niiniluoto, and George A. Reisch). Chicago, Illinois: Open Court.

⁵ Ідеться про *Studienausgabe* творів Маха, зокрема: *Band 1: Analyse der Empfindungen* (hg. v. Gereon Wolters), Xenomoi Verlag, Berlin, 2008; *Band 2: Erkenntnis und Irrtum* (hg. v. Elisabeth Nemeth u. Friedrich Stadler), 2011; *Band 3: Die Mechanik in ihrer Entwicklung. Historisch-kritisch dargestellt* (hg. v. Gereon Wolters u. Giora Hon), 2012; *Band 4: Populär-Wissenschaftliche Vorlesungen* (hg. v. Elisabeth Nemeth u. Friedrich Stadler), 2014.

погляд, зумовлює відсутність серед обговорюваних філософських проблем природничих наук проблеми філософії і методології хімії. Однак свіжість і актуальність порушеної проблематики багато в чому компенсують ці недоліки. Дане видання, безумовно, може бути цікавим не тільки історикам філософії, але й дослідникам, що працюють у галузі філософії й методології науки, а також історії науки.

Одержано / Received 12.08.2019

Volodymyr Ratnikov

History and Philosophy of Science as a Field of philosophical Research. Stadler, F. (Ed.). (2017). Integrated History and Philosophy of Science: Problems, Perspectives, and Case Studies. (Vienna Circle Institute Yearbook, vol. 20). Vienna: Springer.

Review of Stadler, F. (Ed.). (2017). Integrated History and Philosophy of Science: Problems, Perspectives, and Case Studies. (Vienna Circle Institute Yearbook, vol. 20). Vienna: Springer.

Володимир Ратніков

Історія філософії науки як галузь філософських досліджень. Stadler, F. (Ed.). (2017). Integrated History and Philosophy of Science: Problems, Perspectives, and Case Studies. (Vienna Circle Institute Yearbook, vol. 20). Vienna: Springer

Огляд Stadler, F. (Ed.). (2017). Integrated History and Philosophy of Science: Problems, Perspectives, and Case Studies. (Vienna Circle Institute Yearbook, vol. 20). Vienna: Springer.

Volodymyr Ratnikov, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Vinnytsia National Technical University, Ukraine.

*Володимир Ратніков, д. філос. н., професор, Вінницький національний технічний університет.
e-mail: sozon1948@ukr.net*
